

DRUGA JUGOSLOVENSKA ARMIJA

MILOVAN DŽELEBDŽIĆ

MILOVAN DŽELEBDŽIĆ

DRUGA JUGOSLOVENSKA ARMIA

Beograd, 1989.

VOJNOIZDAVAČKI I NOVINSKI CENTAR

Načelnik

mr *Stevan* STANOJEVIĆ, pukovnik

Pomoćnik načelnika za izdavačku delatnost

Ivan MATOVIĆ, pukovnik

B i b l i o t e k a

RATNA PROŠLOST NARODA I NARODNOSTI JUGOSLAVIJE

Knjiga TRISTA ČETRDESET TREĆA

Monografije

JEDINICA NOV I PO JUGOSLAVIJE

Knjiga STO TRIDESET DRUGA

UREĐIVAČKI ODBOR

Svetozar ORO, general-potpukovnik, predsednik, *Ali* ŠUKRIJA, dr *Petar* KACAVENDA, dr *Vlado* IVANOVSKI, general-pukovnici: *Aleksandar* JANIĆ, *Rahmija* KADENIC i mr *August* VRTAR, general-potpukovnici: *Fabijan* TRGO, *Veljko* MILADINOVIC, *Metodije* KOTEVSKI, *lika* STOJŠIĆ, pukovnici: *Zdravko* KLANJŠČEK, *Ahmet* ĐONLAGIC, *Petar* VIŠNJIĆ, *Radomir* PETKOVIĆ, *Antun* MILETIC i *Predrag* PAVLOVIĆ, dr *Slobodan* BRANKOVIC, potpukovnik i dr *Slavko* VUKCEVIC, major

Glavni i odgovorni urednik

Radomir ĐONDOVIC, pukovnik

Urednik

Snežana TMUŠIĆ, profesor

Recenzent

Viktor KUCAN, pukovnik

Stručni redaktor

Petar VIŠNJIĆ, pukovnik

*Tito i Koča Popović u oslobođenom Jajcu uoči
Drugog zasedanja AVNOJ-a*

*Izražavam svoju zahvalnost svima borcima
i rukovodiocima jedinica, koje su izvojevale
ovu slobodu. Neka je slava palim junacima
za oslobođenje naše otadžbine.*

TITO

*Ovu knjigu posvećujem u prvom redu palim borcima
rukovodiocima iz sastava Druge armije koji su hrabro
i nesebično pali u borbi protiv nemačkog okupatora
i njegovih pomagača, dajući najviše što su mogli
za slobodu svoje otadžbine - svoje mladalačke živote.*

Uvod

Sa velikim zadovoljstvom i odgovornošću prihvatio sam se pisanja monografije o Drugoj armiji Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (od 1. marta 1945. godine Jugoslovenske armije). Smatram da mi je time ukazano veliko poverenje od Vojnoizdavačkog i novinskog centra. Trudio sam se da što vernije osvetlim borbeni put te operativno-strategijske formacije Jugoslovenske armije, koja je u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije imala značajno mesto i time dala veliki doprinos u pobiđi nad fašizmom.

Prihvatio sam se pisanja monografije i zbog toga što sam kao član, a kasnije, posle penzionisanja i saradnik Vojnoistorijskog instituta priredio za tu ustanovu, pored ostalog 31. knjigu IV toma i 14. i 15. knjigu II toma Zbornika dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije u kojima se govori o borbenim dejstvima Južne operativne grupe divizija, odnosno 2. armije. Priredio sam, takođe, i šest tomova Sabranih djela Josipa Broza Tita od kojih 25, 26, 27. i 28. tom obuhvataju direktive i naredjenja Vrhovnog komandanta upućivana takođe, Stabu Južne operativne grupe divizija NOVJ i Stabu 2. armije.

Druga armija formirana je 1. januara 1945. godine. U njen sastav ušle su 17. i 28. divizija i 14. korpus NOVJ (23, 25. i 45. divizija), a u operativnom pogledu potčinjen je 3. korpus NOVJ (27. i 38. divizija). To je, ujedno, bio i sastav Južne operativne grupe divizija, formirane odlukom vrhovnog komandanta NOV i POJ od 3. decembra 1944. U nekim svojim naredjenjima iz decembra 1944. maršal Tito pominje armije, a time i 2. armiju imajući očigledno u vidu Južnu operativnu grupu divizija. To što je vrhovni komandant odlučio da naredbe o formiranju 1, 2. i 3. armije objavi 1. januara 1945. simbolično je vezano za početak jedne nove godine, u kojoj se, sa sigurnošću, očekivao poraz hitlerovskih armija.

Organizacijski sastav 2. armije menjao se tokom rata. Tako je 13. februara 1945. pod komandu Štaba 2. armije privremeno stavljena 2. proleterska divizija NOVJ za vreme njenih dejstava u dolini Drine, između Janje i Muslimanskog Šepka. U drugoj polovini februara 1945. pod komandom Štaba 2. armije nalazila se nekoliko dana i 8. srpska brigada 22. divizije NOVJ dok se borila na levoj obali Drine od Ljubovije do Zvornika.

Iz sastava 2. armije izašao je 20. marta 1945. godine 3. korpus koji je po naredjenju vrhovnog komandanta JA ušao u sastav Grupe korpusa Operativnog štaba predviđenih za dejstva u sarajevskoj operaciji. Početkom aprila 1945. 17. divizija 2. armije napustila je njen sastav i ušla u

sastav 1. armije. Tako su u sastavu 2. armije pred početak opšte ofanzive, 3. aprila 1945, ostale 23, 25, 28. i 45. divizija. Posle oslobođenja Sarajeva, 6. aprila 1945, prestala je potreba za postojanjem Operativnog štaba Grupe korpusa, pa je maršal Tito rasformirao štabove 2. i 5. korpusa, a njihove jedinice uključio u sastav 2. armije, s tim što je 53. diviziju 5. korpusa potčinio 3. korpusu, a 29. diviziju 2. korpusa uključio u sastav 4. armije JA. Tako je 2. armija 22. aprila 1945. imala u svom sastavu osam divizija (3, 4, 10, 23, 25, 28, 39. i 45. diviziju). Štabu 2. armije za karlovačku operaciju i dalje bio je potčinjen Štabu 4. korpusa JA sa svojom 34. divizijom.

Punih pet meseci 2. armija borila se pod neposrednom komandom vrhovnog komandanta, odnosno vrhovnog štaba NOV i POJ (Generalštaba JA) od Drine do Celja, i time časno izvršila svoj zadatak. Ukupni njeni gubici (računajući Južnu operativnu grupu divizija i 3. korpus NOVJ) iznosili su oko 5500 poginulih, 16000 ranjenih, 1500 nestalih boraca, odnosno oko 23000 boraca i rukovodilaca izbačenih iz stroja, što rečito govori o težini borbi koje je 2. armija vodila protiv nemačkih osvajača i njihovih pomagača.

Druga armija je za protivnika imala 10 nemačkih divizija iz sastava: 15, 21, 34. i 91. armijskog korpusa Grupe armija »E« (1. brdska, 7. SS brdska »Princ Eugen«, 11. poljska vazduhoplovna, 22. pešadijska, 104. i 117. lovačka, 181. pešadijska, 369, 373. i 392. legionarska divizija). Osim toga, kao protivnika je imala i pet nemačkih borbenih grupa (»Ajzele«, »Gajger«, »Graf«, »Fišer« i »Skenderbeg«), dve tvrđavske pešadijske brigade (963. i 967), tri puka, od kojih dva policijska, i više drugih tvrđavskih, policijskih i teritorijalnih bataljona. Od kvislinga protiv 2. armije borile su se ustaško-domobranske 4, 6, 8, 9, 12, 13, 15, 17. i 18. hrvatska divizija, belogardejski Ruski zaštitni korpus, i oko 30000 četnika iz Bosne, Srbije, Sandžaka i Crne Gore.

Nastojao sam da ništa što je važno ne propustim. U tekstu sam uklopio sve direktive vrhovnog komandanta maršala Tita i Vrhovnog štaba, odnosno Generalštaba, i to, pretežno, integralni tekst. Slično sam postupio i sa planovima i drugim važnim izveštajima koje je Štab 2. armije upućivao Vrhovnom štabu, odnosno Generalštabu JA.

U vezi s obostranim gubicima u toku pojedinih borbi i operacija, iznosio sam ih samo u slučajevima kada su bili znatni, jer bi, u protivnom, to veoma opteretilo tekst. Češće sam iznosio gubitke jedinica 2. armije jer su se temeljili na izveštajima a nešto rede gubitke neprijatelja, jer su oni procenjivani i u najviše slučajeva nisu bili realni osim kad se radilo o zarobljenima.

Druga armija sadejstvovala je susednoj, desnokrilnoj 1. armiji i levokrilnoj 4. armiji. Radi toga sam, a da bi se stekla što potpunija slika na jedinstvenom jugoslovenskom frontu, izlagao u kraćim crtama sva dejstva armija od Drave do Jadrana. Tako su u ovoj knjizi našli mesta 3, 1. i 4. armija, te 2, 3. i 5. korpus s posebnim osvrtom na njihova dejstva u sarajevskoj operaciji.

Radi boljeg i preglednijeg razumevanja teksta našao se i potreban broj shema i pregleda. Osim toga knjiga je ilustrovan fotografijama,

kako iz divizija koje su učestvovala u borbama u sastavu 2. armije, tako i neprijateljevih.

Dužan sam da se zahvalim Vojnoistorijskom institutu koji mi je, pod povoljnim okolnostima, obezbedio uvid u dokumente 2. armije koji se čuvaju u njegovom arhivu. Takođe, smatram se obaveznim da se zahvalim drugovima Živoradu Nešiću i Vladi Milutinoviću na tehničkim i arhivskim uslugama, bez kojih bi se rad na ovoj monografiji, sigurno, mnogo više odužio.

Na kraju ostavljam čitaocima da donesu sud o vrednosti knjige, a posebno preživelim ratnicima 2. armije koji je budu pročitali. To su borci i rukovodioci pet štabova korpusa: 2, 3, 4, 5. i 14. korpusa i trinaest divizija sa 40 pešadijskih i pet artiljerijskih brigada:

- 2. proleterske divizije sa 2. i 4. proleterskom, 3. i 6. srpskom brigadom;
- 3. divizije (crnogorske) sa 5. proleterskom, 7. crnogorskom omladinskom »Budo Tomović«, 9. crnogorskom i Artiljerijskom brigadom;
- 4. divizije (krajiške) sa 6, 8. i 11. krajiškom i Artiljerijskom brigadom;
- 10. divizije (krajiške) sa 7, 9. i 17. krajiškom brigadom;
- 17. divizije (istočnobosanske) sa 2. krajiškom, 6. proleterskom, 15. majevičkom i Artiljerijskom brigadom (1. brigadom 2. armije);
- 23. divizije (srpske) sa 7, 9. i 14. srpskom i Artiljerijskom brigadom (2. brigadom 2. armije);
- 25. divizije (srpske) sa 16, 18. i 19. srpskom brigadom;
- 27. divizije (istočnobosanske) sa 16. muslimanskom, 19. birčanskom i 20. romanijskom brigadom;
- 28. divizije (slavonske) sa 17. i 21. slavonskom, 25. brodskom i Artiljerijskom brigadom (3. brigada 2. armije);
- 34. divizije (hrvatske) sa Karlovačkom, Žumberačkom i »Franjo Ogušinac Seljo« brigadom;
- 38. divizije (bosanske) sa 17. majevičkom, 18. hrvatskom i 21. istočnobosanskom brigadom;
- 39. divizije (krajiške) sa 13, 15. i 20. krajiškom brigadom;
- 45. divizije (srpske) sa 20, 23. i 24. srpskom brigadom.

Pored ovih divizija i njihovih formacijskih brigada zajedno s njima borili su se i borci i rukovodioci Inženjerijske brigade 14. korpusa NOVJ, kasnije Inženjerijske brigade 2. armije, Brigade narodne odbrane za istočnu Bosnu, Beogradskog bataljona narodne odbrane, kao i jedinice partizanskih odreda.

U sadejstvu jedinica 2. armije, sa desne obale Drine učestvovali su 22. divizija (srpska) sa 8, 10. i 12. srpskom brigadom, 2. makedonska brigada 48. divizije i 16. makedonska brigada 42. divizije (makedonske) 15. korpusa, čije su borbe, takođe, rtašle svoje mesto u ovoj knjizi.

I piloti sovjetske vazduhoplovne grupe »Vitruk«, odnosno Grupe vazduhoplovnih divizija Jugoslovenskog vazduhoplovstva, učestvovali su, takođe u operacijama 2. armije i dali značajan doprinos, naročito u teškim situacijama kroz koje je prolazila 2. armija.

Posebno želim da izrazim svoju zahvalnost general-pukovniku u rezervi i ratnom komandantu 2. armije, drugu Koči Popoviću, koji je pozitivno ocenio sadržinu ove monografije.

Zahvaljujem se pukovniku u penziji, istoričaru drugu Viktoru Kučanu na korektnoj recenziji i njegovom prilogu o Beogradskom bataljonu narodne odbrane, koji se, po specijalnom zadatku, jedno vreme nalazio u severoistočnoj Bosni.

Zahvalan sam, takođe, pukovniku u penziji, istoričaru i publicisti drugu Petru Višnjiću na uspešnoj stručnoj redakciji rukopisa, čime je poboljšan kvalitet monografije.

Zahvaljujem i lektoru, drugu Dragoljubu Pavloviću, profesoru, kao i tehničkom osoblju Vojnoizdavačkog i novinskog centra koje je radilo na pripremi ove monografije za štampu.

Posebno se zahvaljujem Vojnoizdavačkom i novinskom centru na ukazanom poverenju i štampanju ove monografije, koja bi trebalo da predstavlja značajan doprinos jugoslovenskoj historiografiji. U tom smislu, zahvaljujem se pukovnicima drugu Ivu Matoviću i Radomiru Đondoviću i drugarici Snežani Tmušić na korektnoj saradnji.

AUTOR

Vojno-politička situacija uoči formiranja Južne operativne grupe divizija

Krajem 1944. svet je ušao u šestu godinu najsurovijeg rata u istoriji čovečanstva. Ogromna razaranja, materijalni gubici i milionske ljudske žrtve dostizali su nezapamćene razmere. Hitlerovska Nemačka još uvek je imala jake oružane snage - oko 7.500.000 vojnika, oko 6800 aviona, oko 7000 tenkova i oko 43000 artiljerijskih oruđa i minobacača, svrstanih u 299 divizija i 31 samostalnu brigadu. Te snage su na kraju 1944. bile veće nego 1. septembra 1939. godine," kada su nemačke armije otpočele drugi svetski rat napadom na Poljsku.

Nemačke oružane snage pružale su vrlo snažan otpor armijama Antifašističke koalicije koje su sve više stezale obruč oko nacističke Nemačke. Bilo je samo pitanje vremena kada će Treći Rajh kapitulirati.

Sovjetski Savez, koji je u drugom svetskom ratu nosio glavni teret borbe na evropskom ratištu, postigao je do kraja 1944. značajne pobeде. Njegove oružane snage oslobodile su okupiranu nacionalnu teritoriju (osim Kurlandije u Letoniji), deo istočne Poljske, Čehoslovačke i Mađarske (glavni grad Budimpeštu, bila je okružena), i izbile na deo državnih granica Trećeg Rajha, otpočinjući s operacijama u Istočnoj Prusiji. Crvena armija je u 1944. godini uništila ili zarobila 126 nemačkih divizija i 25 brigada. To su bile njene krupne pobeде koje su stvorile uslove za brži poraz hitlerovskih armija.²¹

Zapadni saveznici su, posle iskrcavanja u Normandiji 6. juna 1944. i u južnoj Francuskoj 15. avgusta postigli značajne rezultate - oslobodili su skoro celu Francusku, Belgiju, deo Holandije i prodrli na teritoriju Nemačke kod Ahena. Na zapadnom frontu Saveznici su do kraja 1944. izbacili iz stroja oko 1,1 milion nemačkih vojnika. Međutim, nemačka Vrhovna komanda oružanih snaga (Vermaht) prikupivši poslednje rezerve, prešla je sa svojim armijama na zapadnom frontu 16. decembra 1944. u snažnu protivofanzivu, šifrovano nazvanu »Straža na Rajni« (»Wacht am Rhein«), Cilj je bio da armije zapadnih saveznika nabace na kanal La Manš i tu ih rastroje, a potom da se nemačke armije koncentrišu na istočni front, nanesu težak udar Crvenoj armiji i, na taj način, primoraju Antifašističku koaliciju da sklopi mir u kome neće biti ni pobednika ni pobeđenih. Ta protivofanziva preduzeta u Ardenima stavila je armije zapadnih saveznika u vrlo tešku situaciju. Da bi okalšala položaj savezničkih armija na zapadnom frontu, Crvena armija je preduzela 12. januara 1945. veliku ofanzivnu operaciju od reke Visle ka reci Odri. Tim dejstvima Crvene armije i protivofanzivom saveznika u

¹¹ Gi upa autora, *Drugi svetski rat*, knj. 5, str. 18.

²¹ Isto, str. 9. i 10.

I na Balkanu je situacija bila vrlo nepovoljna za nacističke armije. Grčka i Albanija su do kraja novembra 1944. bile oslobođene. Jedino su još nekoliko grčkih ostrva u istočnom delu Sredozemlja držale nemačke jedinice.

Jugoslovensko ratište bilo je najveće ratište na Balkanu 1944. na kome je Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije (NOVJ) krajem leta vezivala za sebe preko milion nemačkih i kvislinških vojnika. To je bilo više nego što su Nemci u to vreme imali u Italiji, u koju su Saveznici do kraja godine izbili u ravnice Emilije i Lombardije do linije Ravena - Piza i tu se zadržali do proleća 1945, kada su prešli u ofanzivu.

Krajem 1944. u Jugoslaviji je bio uspostavljen jedinstven strateški front, kao deo opšteg savezničkog fronta oko nacističke Nemačke. Jugoslovenski front, s krupnim snagama u pozadini neprijatelja, povezivao je sovjetski front sa zapadnim savezničkim frontom, preko Jadrana, u Italiji. Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije je krajem 1944. u svome sastavu imala 57 divizija sa oko 650000 naoružanih vojnika. To je bila respektivna snaga koja nije dozvoljavala da se s jugoslovenskog ratišta odvoji bilo koja nemačka divizija i uputi kao pojačanje na druge frontove u Evropi.⁵⁾

U Sloveniji su jedinice pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Slovenije (7. i 9. udarni korpus i 4. operativna zona) krajem godine vodile većim delom uspešne defanzivne borbe, pošto su Nemci, uz pomoć slovenačkih domobrana, pokušavali da ovladaju slobodnom teritorijom na prostoru gornje Savinjske doline, Trnovskog gozda, Vipave, Krasa i Banjške planote, i da sačuvaju komunikacije na području Slovenije kojima je povezivan Treći Rajh s frontom u Italiji.⁶⁾

Jedinice pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske (4, 6, 8, 10. i 11. korpus) postigle su značajne rezultate. Najveću pobjedu izvojevale su divizije 8. udarnog korpusa, koje su, u kninskoj operaciji, potpuno uništile nemačku 264. pešadijsku diviziju i nanele teške gubitke 373. legionarskoj diviziji »Tigar«. Oslobođenjem Knina, 4. decembra 1944, završeno je oslobođenje Dalmacije.⁷⁾

U Bosni i Hercegovini postignuti su, takođe, značajni uspjesi: u novembru 1944. oslobođen je Travnik od jedinica 5. udarnog korpusa NOVJ, dok je u istočnoj Bosni 3. udarni korpus do decembra 1944. sigurno čuvao oslobođenu Tuzlu i teritoriju na području Birča, Majevice, Posavine i Semberije.

Prostor istočno od reke Drine do kraja novembra 1944. bio je, uglavnom, oslobođen. U Srbiji su se jedino vodile žestoke borbe oko Kraljeva, Čačka, Užica i Višegrada, i u delu Sandžaka. Kosovo i Mehotija su krajem novembra bili potpuno oslobođeni. I Makedonija je u celini oslobođena u drugoj polovini decembra 1944.

U Vojvodini, Banat i Bačka bili su očišćeni od neprijatelja u oktobru, a istočni deo Srema početkom novembra 1944. Na području Baranje od 7. do 31. novembra odigrala se jedna od najkrvavijih bitaka na jugoslovenskom ratištu u drugom svetskom ratu - bitka za batinski mo-

si Isto, str. 17 i 31.

⁶⁾ Grupa autora, *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1941-1945*, str. 401-409.

⁷⁾ Todor Radošević, *Ofanziva za oslobođenje Dalmacije*, str. 167-177 i 226-288.

tobran. Dva sovjetska korpusa (64. i 75. streljački korpus) 57. armije i 51. udarna divizija NOVJ vodili su tronedeljne teške iscrpljujuće borbe koje su završene konačnim oslobođenjem jugoslovenskog dela Baranje i izbijanjem 51. udarne divizije na reku Dravu.⁸⁾

I pored tih uspeha predstojale su teške borbe u istočnoj Bosni, a posebno u dolini reke Drine kojom se povlačio deo snaga nemačke Grupe armije »E« pod komandom general-pukovnika Aleksandera Lera (Alexander Lohr).

Ta grupa armija imala je sredinom leta 1944. u svom sastavu četiri korpusa (21. i 22. brdski armijski, 68. armijski i 91. armijski korpus za naročitu upotrebu) sa 11 divizija i više jedinica pukovskog i brigadnog sastava - ukupno oko 350000 vojnika. Glavnina Grupe nalazila se u Grčkoj, 21. brdski armijski korpus s dve divizije i jednom borbenom grupom u Albaniji, a delovima jedne divizije u Crnoj Gori.⁹⁾

Kada je Rumunija istupila iz rata 23. avgusta 1944. na strani nacističke Nemačke, Hitler je istog dana doneo odluku da počne povlačenje Grupe armija »E« i njeno prebacivanje severno od Dunava (u Banat) i u rejon Beograda. Posebna opasnost zapretila je Grupi armija »E« kada su trupe 2. i 3. ukrajinskog fronta Crvene armije, krajem avgusta 1944. na istočnim granicama Rumunije u jaško-kišinjevskoj operaciji, uništile glavninu nemačke Grupe armija »Južna Ukrajina« i proizvele nadiranje ka rumunsko-bugarskoj i rumunsko-jugoslovenskoj granici, čime su Grupe armija »E« dovele u položaj da bude odsečena na svom operativnom prostoru u Grčkoj, Albaniji i Jugoslaviji.¹⁰⁾

Bugarska je izašla iz drugog svetskog rata na strani Hitlera posle oružanog ustanka bugarskog naroda 9. septembra 1944. i prelaska trupa 2. i 3. ukrajinskog fronta Crvene armije iz Rumunije i Bugarske u istočne delove Jugoslavije, na osnovu sporazuma maršala Josipa Broza Tita s najvišim sovjetskim državnim i vojnim rukovodstvom za vreme svog boravka u Moskvi od 21. do 28. septembra 1944. Posle toga, 3. oktobra počinje povlačenje Grupe armija »E« iz Grčke i Albanije.¹¹⁾

Grupa armija »E« povlačila se glavnim snagama Vardarskom dolinom, a pomoćnim (koje su ujedno bile i pobočnice) pravcima: Strumica - Pehčevo - Berovo - Carevo Selo - Kočane - Stracin - Kumanovo i Elbasan - Ohrid - Bitolj - Prilep - Veles - Skoplje. Dalja namera Komande Jugoistoka (ujedno i Komande Grupe armija »F«)¹²⁾ kojoj je bila

⁸⁾ Ljubivoje Pajović, Dušan Uzelac, Milovan Dželebdžić, *Sremski front 1944-1945*, str. 70-75.

⁹⁾ Erich Schmidt-Richeberg, *Das Endkampf auf dem Balkan*, Band 5; *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda* (u daljem tekstu: *Zbornik NOR*), tom IV, knj. 29, dok. br. 81, nap. 8, i knj. 30, dok. br. 83, nap. 10).

¹⁰⁾ *Zbornik NOR*, tom XII, knj. 4, dok. br. 112 i 117; Kurt Hnilicka, *Das Ende auf dem Balkan 1944/45*, str. 50-67.

¹¹⁾ Josip Broz Tito, *Sabrana djela*, tom 23, str. 204-105; Kurt Hnilicka, n.d., str. 50-67.

¹²⁾ Nemačka Komanda Jugoistoka (Oberkommando Südost) bila je najstarija nemačka komanda na Balkanu. U njenoj nadležnosti nalazila su se krajem jeseni 1944. okupirana područja Jugoslavije, Albanije i Grčke. Ona je bila ujedno i Komanda Grupe armija »F« (Oberkommando Heeres Gruppe »F«), Komandant Jugoistoka i ujedno komandant Grupe armija »F« bio je general-feldmaršal Maksimilijan fon Vajks (Maximilian von Weichs).

U sastavu Grupe armija »F« nalazili su se 2. oklopna armija (Penzerarmee 2), Grupa armija »E« i 69. rezervni korpus sa sedištem komande u Zagrebu.

U sastavu 2. oklopne armije (komandant general-pukovnik Maksimilijan de Angelis)

potčinjenja Grupa armija »E«, bila je da se glavne snage povuku severno od Skoplja Vardarsko-moravskom dolinom ka Beogradu, a pomoćne preko Kosova dolinama Ibra i Zapadne Morave i, kroz Sandžak, ka Višegradu. Međutim, pošto su jedinice NOVJ, Crvene armije i Bugarske narodne armije presekle južnomoravski pravac i oslobodile Niš, Grupa armija »E« bila je primorana da se povlači daleko težim pravcima: Priština - Raška - Kraljevo - Čačak - Užice - Višegrad i Kosovska Mitrovica - Novi Pazar - Prijepolje - Priboj - Višegrad.

Nemački 21. brdski armijski korpus trebalo je da se iz Albanije i Crne Gore povlači pravcem Elbasan - Skadar - Podgorica (sada Titograd) - Danilovgrad - Nikšić - Trebinje - Mostar, a manjim delom pravcem Cetinje - Kotor - Risan - Vilusi - Trebinje - Mostar. Međutim, bio je sredinom novembra opkoljen na širem prostoru Podgorica - Danilovgrad. Svi njegovi pokušaji da se na vreme probije ostali su uzaludni, pa su se zametnule teške borbe između jedinica 2. udarnog korpusa NOVJ koje su čvrsto držale obruč, i okruženih nemačkih snaga jačine od oko 27000 vojnika. Propao je, takođe, i pokušaj proboja jedne nemačke borbene grupe Crnogorskim primorjem. Zbog toga je Komanda grupe armija »E« odlučila da se 21. brdski korpus probija na sever preko Kolašina, Mojkovca i Pljevalja ka Višegradu. U skladu s tim, upućen je kroz Sandžak i 91. armijski korpus koji je deblokirao 18. decembra 1944. opkoljeni 21. brdski korpus, spojivši se tog dana kod Mojkovca s grupama za proboj 21. korpusa. Posle toga ta dva korpusa uputila su se preko zapadnog dela Sandžaka ka Drini.¹³⁾

Prednje jedinice Grupe armije »E«, borbena grupa »Šoerlen« jačine oko 10000 vojnika, prešle su Drinu sredinom novembra 1944. Njene prethodnice stigle su preko Romanije u Sarajevo 22. novembra, gde je grupa rasformirana 4. decembra 1944.¹⁴⁾

Pošto je Višegrad na Drini bio glavno odredište gde su pristizale nemačke jedinice, posle povlačenja iz Grčke i Albanije, to mesto pretvoreno je u uporište, odnosno u vrlo branjen mostobran odakle su, potom, upućivane jedinice ka Sarajevu ili preko Rogatice do Sokolca a odatle preko Han-Pijeska, Vlasenice i Zvornika ka Bijeljini i Brčkom.¹⁵⁾

Jedan deo nemačkih jedinica iz sastava Grupe armija »E« usmeravan je i pravcem Užice - Rogačica - Ljubovija - Zvornik i dalje ka Bijeljini i Brčkom. Prvi delovi nemačke 11. poljske vazduhoplovne divizije

nalazili su se: 5. SS brdski armijski korpus, 15. brdski armijski korpus, 68. armijski korpus (dejtstvovao je severno do Drave) i Korpusna grupa »Kibler«.

U sastavu Grupe armija »E« (komandant general-pukovnik Aleksander Ler (Alexander Lohr) nalazili su se: 21. brdski armijski korpus, 22. armijski korpus, 34. armijski korpus za naročitu upotrebu i 91. armijski korpus.

U novembru i decembru 1944. došlo je do izvesnih promena u sastavu pomenutih jedinica. Tako je 2. decembra 2. oklopna armija sa svojim 68. armijskim korpusom u operativnom pogledu potčinjena Grupi armija »Jug« koja se borila u Mađarskoj, dok su sve dotadašnje njene jedinice potčinjene Grupi armija »E«, tako da su pod neposrednom komandom Grupe armija »F« ostali Grupa armija »E« i 69. rezervni korpus. (Vidi. *Zbornik NOR*, tom XII, knj. 4, dok. br. 174. i Priloge br. 1 i br. 2 uz knjigu).

¹³⁾ *Zbornik NOR*, tom XII, knj. 4, prilog, br. 1, str. 934-1135.

¹⁴⁾ Isto, tom IV, knj. 30, dok. br. 49, nap. 2 i dok. br. 90, nap. 17 i 18. Borbena grupa »Šoerlen« nazvana je po imenu njenog komandanta general-lajtnanta Hajna Šoerlena (Hein Scheuerlen) dotadašnjeg vojnopravnog komandanta Grčke.

¹⁵⁾ Isto, tom IV, knj. 30, dok. br. 89, nap. 17 i 18; tom XII, knj. 4, str. 1176.

prešli su Drinu kod Ljubovije 25/26. novembra 1944. U isto vreme prve nemačke jedinice uputile su se od Sokolca prema Han-Pijesku, Drinjači i Zvorniku.¹⁶⁾

Uporedo s takvim razvojem borbenih dejstava na jugoslovenskom ratištu, predsednik Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije (NKOJ-a) i vrhovni komandant NOV i POJ, maršal Tito, uspešno je dovršavao razgovore sa dr Ivanom Šubašićem, predsednikom kraljevske jugoslovenske vlade, koji su započeli u Vršcu 23. oktobra, a završeni u Beogradu 1. novembra 1944. potpisivanjem sporazuma. Njime su regulisana pitanja prenošenja kraljevske vlasti na Namesništvo (Regentstvo) i struktura buduće jedinstvene, odnosno privremene jugoslovenske vlade. Pitanja kraljeve imovine, održavanje izbora za Ustavotvornu skupštinu i sastav vlade rešeni su 7. decembra 1944. potpisivanjem posebnih aneksa uz pomenuti sporazum.¹⁷⁾ Posle toga su Šubašić i Edvard Kardelj, potpredsednik NKOJ-a, otpotovali u Moskvu gde su od 20. do 23. novembra vodili razgovore sa Vječeslavom Mihailovičem Molotovom, ministrom (narodnim komesarom) za spoljne poslove SSSR-a, i Staljinom, predsednikom Saveta narodnih komesara.¹⁸⁾

¹⁶⁾ Isto, tom IV, knj. 30, dok. br. 118, nap. 2, i dok. br. 130, nap. 76.

¹⁷⁾ Josip Broz Tito, n. d., tom 24, str. 162 i 163; tom 25, str. 227 i 228; *Public Record Office* (PRO - Britanski javni arhiv), Fond Foreign Office (FO), reg. br. 371/44320, R. 20965/658/92, str. 9-13.

¹⁸⁾ Kardelj, *Sećanja*, str. 65-72.